

Kormos József:

Edith Stein. Intellektualizmus és misztika.

„A szeretet Isten léte, Isten élete, Isten lényege.” (Edith Stein)

Edith Stein életének és munkásságának ismerete több szempontból is fontos a mai kor embere számára. Életének eseményei a XX. század történelmének viszonyosságaira és ma is „hordozott” nehézségeire is rámutatnak. Edith Stein gondolkodó, „értelmiségi” ember volt, aki az európai kultúra, filozófia hagyományait és releváns témáit is ismerte és ezeket figyelembe véve, szintetizálva kereste a választ azokra a kérdésekre, melyek ma is aktuálisak. Ugyanakkor aktív közösségi, társadalmi életet is élt. Családja tagjaként, tanulóként, kutatóként, tanárként, előadóként, hívő emberként, szerzetesnőként nagyon sok személyes kapcsolatot tartott fenn. Bensőséges emberi, baráti és szakmai kapcsolatait bizonyítják személyes hangvételi levelezései. Misztikus írásainak, elmélkedéseinek tisztasága, elkötelezettsége példaként szolgálhat az egzisztenciális problémák és nehéz döntési helyzetek előtt álló ember számára. Kármelita nővérként pedig Istennel való kapcsolata, imádságos lelkiélete, társaihoz fűződő viszonya nyújthat támpontot a szerzeteseknek és a hívő embereknek. Gondolkodásának együttesen jegye a filozófusra jellemző intellektualizmus és a hívő embere jellemző mély misztika.

Élete, munkássága

Edith Stein 1891. október 12-én született Breslauban egy zsidó hagyományokat őrző polgári család lányaként. Breslauban és Göttingenben filozófiát, pszichológiát, történelmet és német nyelvet hallgat. 1915-ben filozófiából, németből és történelemből államvizsgázik. 1916-tól Edmund Husserlnek a híres német filozófusnak, a fenomenológia „atyjának” az asszisztense. 1917-ben a filozófia doktorává avatják, Husserlnél írja doktori disszertációját egy filozófiai és egyben pszichológiai témából, a beleérzés problémájáról. 1922. január 1-jén a bergzaberni Szt. Márton plébániatemplomban a keresztségben a Teréz nevet veszi fel. Megkeresztelkedésének a közvetlen kiváltó oka Avilai Szt. Teréz önéletrajzának az elolvasása.

1923–31 közt a speyeri domonkosrendi nővérek líceumában és tanítóképzőjében tanít. 1928–31 között pedagógiai tanulmányi napokon és kongresszusokon vesz részt előadóként is (Prága, Bécs, Salzburg, Basel, Párizs, Münster). 1932-től a münsteri Pedagógiai Intézet docense. 1933-ban ez az állása zsidó származása miatt megszűnik. 1933. október 14-én a kölni karmelita kolostorba vonul, mint jelölt. 1934. április 15-e a beöltözésének a napja, majd 1938. április 21-én tesz örökfogadalmat. A nemzeti szocializmus üldözései elől 1938. december 31-én a rend hollandiai Echt kolostorába helyezik át. 1942. július 26-án Hollandia összes katolikus templomában felolvassák a holland püspökök pásztorlevelét, amelyben elítélik az antiszemitizmus minden megnyilvánulását. A német megszállók „válaszként” augusztus 2-án az eddig megkímélt katolikus zsidókat – köztük Edith Steint és testvérét Rosát – internálták Amersfoort-ba és Westerbork-ba. Innen szállították őket Auschwitzba. Edith Stein augusztus 9-én hunyt el. II. János Pál pápa 1987. május 1-jén boldoggá, 1998. október 11-én szentté, 1999. október 1-jén Európa védőszentjévé avatta. Írásai a Herder kiadónál jelennek meg.¹ A teljes, szerkesztett kiadás már jelzi munkásságának irányát és jellegét.

Fontos hatások és az ezekből következő alapvető gondolatok

Edith Stein életének eseményeit és összetett, sokrétű munkásságát is jobban meg lehet érteni, ha ismertek azok az emberek, akiknek gondolatai hatottak rá. A Husserl-i fenomenológiai módszer, a Szent Teréz-i belső elmélyedés, a Szent Tamás-i megismerés és hit értelmezés, a Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész-i misztikus teológia, a Keresztes Szent János-i misztérium egyaránt szerepet játszott saját intellektuális és egyben misztikus gondolatainak megfogalmazásában.

Az első jelentős személy ebből a szempontból Edmund Husserl. Edith Stein azzal a céllal megy Göttingenbe hogy Edmund Husserl tanítványa legyen. A Husserl által megfogalmazott fenomenológia következetes és szigorú módszere vonzotta. Freiburgban nála doktorál 1916-ban, 1916 és 1918 közt pedig asszisztense lesz. Főként a fenomenológia első korszakainak az

¹ Művei 1998-ig 18 kötetben jelentek meg a freiburgi Herder kiadónál. Most ugyanitt van folyamatban az újra szerkesztett, pontosított 26 kötetes teljes kiadás (Edith Stein Gesamtausgabe), melyből eddig 24 kötet jelent meg. A teljes kiadás szerkesztése már jelzi Edith Stein munkásságának irányát, jellegét: 1-4. kötet az életrajzi írások, levelezések; 5-12. kötet a filozófiai írások; 13-16. kötet az antropológiai és pedagógiai írások; 17-20. kötet a misztikus és spirituális írások; 21-26. kötet a fordítások.

ismerője, és az elfogadója. A *Logische Untersuchungen* ismeretelméleti kritikáját és alapvetését, majd az *Ideen* fenomenológiai módszer leírását tartja fontosnak és követendőnek. Husserl eljárása alkalmas egy következetes, tudományos vizsgálódáshoz. Asszisztensként Husserl „Ideen” korszakának kéziratait rendszerezi, így azok alapos ismerője lesz. Ehhez az időszakhoz kapcsolódó munkásságáról Husserl is elismerően nyilatkozik.²

Husserl első filozófiai műve a *Logische Untersuchungen (Logikai vizsgálódások)*.³ A mű rendkívül jelentős a modernkori filozófia szempontjából, az újkori pszichologista (nominalista) irányzatok kritikájával a filozófiai relativizmus, szubjektivizmus kiküszöbölésére törekszik. Az újkori filozófiák nagy hibája Husserl szerint, hogy a világról tett megállapításainkat nem igazságként kezeli, hanem csak emberi, szubjektív véleményként. Lehetséges, hogy bizonyos ismereteink nem igazak, mert emberi sajátosságaink és személyes elfogultságaink félrevezethetnek, de alapvetően nem tagadható, hogy ismereteink a valóságra vonatkoznak. Husserlnél az antropológiai relativizmus kritika két fontos előfeltevésre épül, arra hogy az igazság független mindenfajta megismeréstől, a megismerő lénytől és annak lététől, valamint, hogy a metafizikai igazságokhoz, vagy általában a metafizikai elméletekhez való állásfoglalástól függetlenül evidens módon igaz az Én létének és az Én tudati aktusainak az állítása. A második kötetben a megismerést elemzi fenomenológiai szempontból. Az intencionalitás kérdését tárgyalja és az universalia-vita nominalista (pszichologista) felfogását kritizálja. Szerinte tudatunk alkotásai nem csupán önkényesen értelmezve a pszichénk alkotásai, hanem a valóságra vonatkoznak. Gondolkodásunk intencionalitása, irányultsága az fejezi ki, hogy amire a gondolkodásunk helyesen irányul annak léteznie is kell. Ahogy a szeretetnek és emberi érzéseinknek is vannak „tárgyai” amikre irányulnak, úgy gondolkodásunk sem a semmire irányul, hanem létező „tárgyakra”. Kicsit körülményesen megfogalmazva, a tárgyak nem azért léteznek, mert gondolkodásunk rájuk irányul, hanem gondolkodásunk azért irányul a tárgyakra, mert azok vannak. Az igazság (evidencia) pedig nem más, mint a gondolt tárgy és a valóságos tárgy egybeesése. Edith Stein számára a későbbiekben azért lesz fontos ez a gondolatmenet, mert ebből az is következik, hogy Isten létezése is lehetséges a mi megismerésünktől és metafizikai álláspontunktól függetlenül. Az intencionalitást felhasználva pedig Isten nem azért létezik, mert gondolkodásunk ráirányul, mintegy mi hozzuk létre őt a gondolkodásunkkal, hanem Isten valóságosan létezik és gondolkodásunk azért irányul rá. Ő „irányít” minket magához, nem pedig mi Őt magunkhoz.

² lásd Husserl, Edmund, *Empfehlungsschreiben Edmund Husserls' an Edith Stein. 6. Februar 1919*. In Stein, Edith, *Selbstbildnis in Briefen. Erster Teil 1916-1933*. Freiburg, Basel, Wien, 2000. 39.

³ Husserl Edmund, *Logische Untersuchungen*. Erster Band. Halle, 1928. Zweiter Band I. Teil. Halle, 1928. Zweiter Band II. Teil. Halle, 1922. (Husserliana XVIII, XIX/1-2.)

Az „Ideen” korszak fontos gondolata a fenomenológiai módszer megfogalmazása, mely módszer a megismerés kritikáját jelenti. „Az megismerés kritikájának módszere fenomenológiai, a fenomenológia az általános lényegtan, ebbe illeszkedik a megismerés lényegéről szóló tudomány.”⁴ A megismerés során a megismert objektum lényegét szeretnénk megragadni, azokat a jegyeket, amelyek mindenképpen hozzátartoznak a megismerthez és meghatározzák, hogy mi az. Ilyen értelemben minden megismerés a lényeg megismerése, Husserl szavaival „Wesenschau-lényeglátás”. Ennek módszere, hogy a megismerthez előfeltevémentsen viszonyulunk és minden olyan jegyét, tulajdonságát, amely nem fontos, azt nem vesszük figyelembe, vagyis zárójelbe tesszük (Einklemmern), más megfogalmazásban fenomenológiai redukciót hajtunk végre. Így a lényegre összpontosítva mélyül el megismerésünk és ragadhatjuk meg a zárójelezések végén a dolog lényegét, azt, hogy mi is valójában. A redukciók sorozatát követő, a fenomenológia gyakorlati alkalmazását jelentő út követője Edith Stein, aki később a fenomenológiai módszert is felhasználva egy metafizika megfogalmazására törekedett. A fenomenológiának – mint lényeglátásnak – egyik fontos mozzanata a redukciók sorozata, a folyamatos zárójelbetevés (Einklammern). Amennyiben radikálisan értelmezzük Husserl eljárását, akkor a teljes redukció (a teljes zárójelezés) végén három lehetőség áll fenn. Ha minden jegyet zárójelbe teszünk gondolkodásunk, vagy a semmihez juthat el (nihilizmus), vagy már csak mi magunk maradunk a gondolatunkban (egoizmus), vagy eljuthatunk minden létező és minden gondolat alapjához, az Abszolútumhoz, vagyis Istenhez. A redukcióssorozatnak a módszere jellegében emlékeztet a misztikusok – Plotinos (204-270), Szent Ágoston (354-430), Clairvaux-i Szent Bernát (1091-1153), Eckhart mester (1260 körül-1328), Avilai Szent Teréz (1515-1582), Keresztes Szent János (1542-1591), ... – tevékenységére. Ebből a szempontból a fenomenológiai módszer mintegy a misztikus elmélkedés és elmélyülés pszichológiai leírása. Edith Stein már a fenomenológiához való kapcsolódásának első időszakában is inkább a pszichológia kérdései iránt érdeklődik. A fenomenológia módszerét is inkább a misztika felé hajló útnak tekinti. Mely módszer a lényegfeltárásával a vallási gondolkodás számára is fontos lehet, ennek segítségével a vallás és a vallási jelenségek lényegéhez is közelebb kerülhetünk.

Edith Stein 1922. január 1-én keresztelkedik meg a Bergzabern-i St. Martin plébániatemplomban. Ebben többek közt nagy szerepe volt annak, hogy 1921 nyarán a kezébe

⁴ „Die Methode der Erkenntniskritik die phänomenologische, die Phänomenologie die allgemeine Wesenslehre, in die sich die Wissenschaft vom Wesen der Erkenntnis einordnet.” Husserl Edmund, *Die Idee der Phänomenologie*. Haag, 1958. 3. (Husserliana II.)

került Avilai Szent Teréz önéletrajza. Mint később írja: „*Csaknem 12 éve a Kármel volt az én céloom. Amióta 1921 nyarán a kezembe került Szent Teréz anyánk életrajza és ez az én igaz hit utáni hosszú keresésemnek véget vetett.*”⁵ Avilai Szent Teréz (1515 – 1582) kármelita rendi szerzetesnő. 1622-ben avatták szentté. VI. Pál pápa 1970. szeptember 27-én az egyháztanítók közé emelte.⁶ A kármelita rend megújításán dolgozik (sarutlan kármeliták) műveiben az Istenhez jutás útját fogalmazza meg. A lelki életről, a léleknek az Istennel megélt kapcsolatáról ír. Szerinte a lelki élet nem más, mint az emberi lélek teljes megismerése, és a lélekben élő Isten egyre mélyebb felfedezése valamint az Istennel való kapcsolat elmélyülése és a vele való teljes egyesülés. „*Nagyon fontos, hogy megértsetek: az Úr mibennünk lakik, bensőnkben együtt vagyunk ővele.*”⁷ Az Istennel való kapcsolatban megvalósuló egyesülés fokozatairól ír, a lelki élet alapvetően egy fokozatosan elmélyülő Istennel való belső kapcsolat ápolását jelenti. „*Nézetem szerint a belső ima nem egyéb, mint benső barátság Istennel, amennyiben gyakran maradunk négy szemközt Ővele, tudván azt, hogy szeret bennünket.*”⁸ Minél beljebb haladunk a lélek belső várkastélyában, a külső anyagi világ hatása annál inkább csökken. „*Képzeljük úgy, mintha lelkünk egy gyönyörű szép várkastély volna, egy darab gyémántból, vagy ragyogó kristályból faragva, benne pedig sok lakás, mint ahogy az égben is sok van. ... Ebben a várkastélyban nagyon sok lakás van, fölül, alul, oldalt és középen, a legközepén, azonban van egy, amely fontosabb valamennyinél, mert benne folynak a legbizalmasabb beszélgetések Isten és a lélek között.*”⁹

Ez a leírás formájában hasonlít a fenomenológiai redukció zárójelezésére, mint tudati aktusra (folyamatra). Edith Stein számára a fenomenológiából ez a mélyre hatolás a fontos. „*A fenomenológiai módszer az adott anyag mélyére hatoló legpontosabb szigorú, analizáló eljárás.*”¹⁰ Avilai Szt. Teréz hatására a fenomenológiai redukciók végén a lényegyet keresve, mintegy Istent találja meg. Ez számára az igazság, hogy a redukciók eredménye hasonlóan a misztikus szent elmélkedésének eredményeihez maga Isten. Ebben a korszakában az így megtalált, feltárt Isten fogalom még mintegy üres fogalom. Mi kapcsolható Istenhez, milyen

5 „*Seit fast 12 Jahren war der Karmel mein Ziel. Seit mir im Sommer 1921 das 'Leben' unserer hl. Mutter Teresia in die Hände gefallen war und meinem langen Suchen nach dem wahren Glauben ein Ende gemacht hatte.*” Stein Edith: *Aus dem Leben einer jüdischen Familie*. Freiburg, Basel, Wien, 2002. 350.

6 Írásai: Önéletrajz (Vida), A tökéletesség útja (Camino de Perfección), A belső várkastély (Moradas), Az alapítások könyve (Libro de las fundaciones), Lelki számadások (Cuentas de Conciencias), valamint több mint 400 levél.

7 Avilai Szent Teréz, *A tökéletesség útja 155*. In Puskely Mária, *Avilai Teréz*. Pécs, 2001. 385.

8 Avilai Szent Teréz, *Önéletrajz 79*. In Puskely Mária, *Avilai Teréz*. Pécs, 2001. 328.

9 Avilai Szent Teréz, *A belső várkastély 248-250* In Puskely Mária, *Avilai Teréz*. Pécs, 2001. 392–393.

10 „*Die phänomenologische Methode ist ein Verfahren schärfster, in die Tiefe dringender Analyse eines gegebenen Materials.*” Stein Edith, Husserls Phänomenologie und die Philosophie des hl. Thomas v. Aquino. In *Festschrift Edmund Husserl zum 70. Geburtstag gewidmet. Ergänzungsband zum Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*. Halle, 1929. 316.

az Isten, mi a vele való kapcsolat lényege, mi legyen az ember cselekedeteiben a meghatározó?

Egy újabb kereső korszak figyelhető meg Edith Stein életében. Az Isten, mint lényeg fel lett tárva a fenomenológiai redukciók eredményeként. De Isten lényege, illetve az Isten létéből az emberre vonatkozó lényeg feltáratlan. Amennyiben „rátaláltuk” Istenre, akkor viszonyulni kell hozzá, ezt a viszonyulást keresi a továbbiakban. Ez a viszonyulás lesz a hit, melyről Aquinói Szent Tamást olvasva mélyül el ismerete.

Edith Stein 1923-32 közt a speyeri domonkosrendi nővérek líceumában és tanítóképzőjében tanít, itt kezd megismerkedni Tamás írásaival. A jezsuita Eric Przywara biztatására lefordítja Szent Tamás *De veritate* című művét, mely elindítja a fenomenológia metafizikai alkalmazása felé. A fordítás megjelenése után a francia domonkosok meghívják az 1932-ben megrendezett tomista konferenciára, itt Husserl filozófiáját mutatja be a tamási gondolkodással összefüggésben. Ez majd *Husserls Phänomenologie und die Philosophie des hl. Thomas von Aquino* címmel jelenik meg. Ebben ezt írja: „*De aki hosszabb ideig él Szt. Tamás tiszta, éles halk és ragyogó szellemében azzal elég gyakran megtörténhet, hogy olyan nehéz elméleti kérdésekben, vagy gyakorlati helyzetekben, melyekkel szemben korábban tehetetlenül állt, most könnyen és biztosan dönteni tud, és ha valaki önmagában csodálkozva elgondolkodik azon, miként is lehetséges ez, úgy rájön, hogy Szt. Tamásnak az úgynevezett »szőrszálhasogatása« adta hozzá az alapot.*”¹¹

Tamási filozófiájában az ismeretelméleti, teológiájában pedig a hittel kapcsolatos kérdéseket tartja fontosnak. A hit köznapi és teológiai értelemben is az Istenre vonatkozik, az Istennel kapcsolatos. Tamásnál az ember legfőbb képessége az értelmi megismerés – mely Istentől adatott – Isten megismerésére irányul. „*Nyilvánvaló, hogy Isten pedig a megértő képesség alkotója és az értelem által felfogható.*” (ST. I. 12. 2.) Tamás az érzékelésből kiinduló értelmi megismerés leírását adja meg. A megismerés az érzékelhető dolgokból indul ki és azok érthető szerkezetét ismeri meg, vagyis az érzékelést követő értelmi, gondolati tevékenység (cognitio). A megismerés eredménye az igazság, a megismerés az igazságra irányul. A megismerés dinamikus, mindig túl akar lépni saját eredményén, valójában az első igazságra, az abszolút igazságra irányul. Így végső soron a tapasztalható dolgok megismerése Tamás rendszerében az Istenre irányul. A megismerés minden módon az Istenhez kapcsolódik, hiszen

11. „*Aber wer längere Zeit mit diesem klaren und scharfen, stillen und besonnenen Geist in seiner Welt lebt, dem wird es immer öfter begegnen, daß er in schwierigen theoretischen Fragen oder praktischen Situationen, denen er früher hilflos gegenübergestanden hätte, leicht und sicher die richtige Entscheidung findet; und wenn er sich dann – selbst überrascht – hinterher besinnt, wie es möglich wurde, so entdeckt er, daß Thomas mit irgendeiner seiner »Haarspalterei« die Grundlage dafür geschaffen hat.*” Stein Edith 1929. 324.

a megismerő értelem, és az értelmes jegyekre való irányultsága (intentio-ja), valamint tárgya, a tapasztalati világ, mind Isten alkotása. A tapasztalati megismerés eredményei Istenre utalnak – ezt jelzi Tamás öt útja is – és így mintegy ésszerű előfeltételei is lehetnek a hitnek, „hit előzmények” (praeambula fidei).

A hit Tamásnál isteni (teológiai) erény, és több módon is kapcsolódik a tapasztalati megismerés tulajdonképpeni „végrehajtójához” az értelemhez. Először is, az ember végső célját a hit által „vezetett” értelem mondja meg, ezért a hit „szükségszerűen az első minden erény közül” (ST. II. 2. 4. 7.). Ugyanis az emberben az értelem az első és a hit „tárgyát” az értelem fogalmazza meg az akarat számára. Tamásnál a remény és a szeretet „tárgyát” is a hit által vezetett értelem fogalmazza meg. Másodszor, bár a hit és a gondolkodás (fides et cognitio) igazságai tartalmukban is és eredetükben is különböznek, de a fent említett módon az értelem igazságai mégis mintegy „hit előzmények”. A hit igazságai Istenre vonatkoznak, aki maga a teljes, az első igazság, Istentől erednek és Istenre irányulnak közvetlenül. (omnis veritas, prima veritas) (De Ver. 184. 8.) A gondolkodás igazságai a tárgyi valóságra vonatkoznak, abból erednek, de közvetve Istenre irányulnak. A gondolkodás igazságait elfogadva, az igazságokban előrehaladva a hithez jutunk, olyan értelemben, hogy a gondolkodás igazságai a hit igazságaival való „találkozást” készítik elő, és az azzal kapcsolatos állásfoglalásra készítetnek. Ilyen módon a hit rangbéli elsőbbsége mellett, a hit és a gondolkodás összekapcsolódik, mivel a gondolkodás (a megismerés) mintegy előkészíti a hitet. Harmadszor a hit mintegy utólag igazolja az értelem igazságait. Az értelem az igazságra, de végső soron az abszolút igazságra, vagyis Istenre irányul. Azonban az abszolút igazságról, Istenről nem a természetes értelem, hanem a hit által vezetett értelem tud számot adni. Negyedszer Tamás szerint a hit elválaszthatatlan az értelem működésétől, mert mindkettő az igazságra irányul, bár az egyik közvetve, a másik közvetlenül. Ötödször, a hit és az értelem nem mondhat ellent egymásnak, mivel végső soron ugyanarra az igazságra vonatkoznak. „*az ember hite és meggyőződése Istenről nem lehet ellentétes a természet szerinti megismeréssel*” (S. c. G. I. 7.) Hatodszor, a hit is egyfajta megismerés, mivel megadhatja a megismerés tárgyát és ezzel már mintegy ismeretet is ad. „*A hit is egy módja lehet a megismerésnek, amennyiben a megismerőképességet valamely megismerhető tárgyra irányítja.*” (S. T. I. 12. 13.) Hetedszer, az értelem tevékenysége a hit tárgyára vonatkozik, a hit mintegy az értelemben van jelen „*a hit, amely a sajátos elve ennek a tevékenységnek, az értelemben, mint hordozójában van.*” (S. T. II. 2. 4.) Így végső soron a megismerés és a hit is Istenre irányul. Vagyis Tamásnál a megismerés kérdéséhez kapcsolódó filozófia is és a hit kérdéséhez

kapcsolódó teológia is – bár módszerében eltérhet – végső soron és felvállaltan az Istenre irányul.

Edith Stein ezt a hit meghatározást tartja alapvetőnek és ebből a Tamás-i hit fogalomból indul ki a saját elmélkedéseiben. „*A hit kérdemli a megismerés elnevezését, amennyiben az igazság birtoklását adja.*”¹² Tehát egy Husserl módszerét követő fenomenológiai úton haladva, Avilai Szent Teréz hatására az Isten megtalálása után, Tamás hatására az Istenre irányuló, Istenhez viszonyuló vallási élményt a hitet találja meg. A hit élménye, megélése nála egy határozott lépés irányába mutat. 1933. október 14-én a kölni karmelita kolostorba vonul mint jelölt. 1934. április 15-e a beöltözésének a napja, majd 1938. április 21-én tesz örökfogadalmat.

Edith Stein 1935-37 közt és majd 1941 tavaszán is foglalkozik Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész műveivel, melyeket le is fordít, és ír egy tanulmányt *Isten megismerésének útjai* címmel.¹³ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész görög nyelven írt műveiben a teológiai kérdések tárgyalásánál az újplatonista hatás figyelhető meg. Az Arisztotelészt követő Aquinói Szent Tamásra is nagy hatással volt. A keresztény irodalom rejtélyes alakja, akinek valószínűleg célja is volt a rejtély létrehozása. Sokáig Szt. Pál apostol tanítványának tartották és ezért írásainak nehéz értelmezése ellenére tekintélye vitathatatlan volt. A késői újplatonizmus hatása kimutatható írásaiban és a rá való hivatkozás is azt valószínűsíti, hogy az VI. században élt szíriai prelátról van szó. Írásait Eriugéna fordította latinra a IX. században.¹⁴ Az isteni nevekről című műben a Bibliában található istenneveket és Isten tulajdonságait mutatja be (létező, jó, szép, ...). Isten jófeletti, létfeletti, lényegfeletti, bölcsességfeletti. Isten minden névvel illelhető, de csak úgy hogy meghaladja azt az elnevezést, vagyis mintegy nem nevezhető semminek. Ő a célja az oka mindenké, örökkévaló, semmi hiánnyal nem bír. „*Ő mindennek a célja, áhítottja: cél-ok, mert minden a szépért létezik; és mintaok, mert minden az ő arculatát ölti fel. Ennélfogva ugyanaz a jó meg a szép, mert minden a jó és a szép felésiet minden okon, s nincs létező, amely részese ne volna a szépnek és a jónak. ... Ez az egyetlen jó és szép egyedülállóan oka mind a számtalan sok szépnek, jónak.*”¹⁵ Az, hogy Isten mindenfeletti jelzi a talán legfontosabb jelző az hogy Isten egy. Egy ezért mindentől különbözik. De Isten lényegét még jobban jelzi az egy mellett a háromság. Így Isten nem

12 *„Der Glaube verdient den Namen Erkenntnis, sofern er den Besitz der Wahrheit verleiht.”* Stein Edith: *Erkenntnis und Glaube*. Freiburg, Basel, Wien, 1993. 49.

13 Stein Edith: *Wege der Gotteserkenntnis*. Freiburg, Basel, Wien, 2003.

14 Az isteni nevekről (Peri theión onomatón), A misztikus teológia (Peri tész müsztikész theologiosz), Az égi hierarchiáról (Peri tész úraniasz hierarkhiasz), Az egyházi hierarchiáról (Peri tész ekklesziasztikész hierarkhiasz)

15 Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: Az isteni nevekről. In Redl Károly (szerk.) *Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez*. Budapest, 1988. 184.

sokaság szétaprózottság, hanem benne az egység és a háromság együtt van meg, egyidejűleg. „Kicsinység vagy egyenlőség, óriásság s minden mérték, létezőknek arányossága, összhangja és vegyülése, egyesülése, felosztása, teljes egysége, sokasága, részek összekapcsolódása, sokféléknek egybeolvadása, egésznek kikristályosodása, minőség, mennyiség, határoltság, határtalanság, összeállítás, különválás, minden mi végtelen, mi véges, minden határ, rend, kitűnőség, elemek, fajták, minden lényeg, minden erő, minden cselekvés, minden állapot, minden érzékelés, minden értelem, minden gondolkodás, minden tudás, minden egység, egyszerűen minden, ami a széptől és a jótól jó, a szépben, jóban is lakik s a szépbe, jóba visszatér.”¹⁶

A misztikus teológiáról szóló rövid írásában a sokat emlegetett két teológiai útról tesz említést. Az egyik az affirmációból indul ki ez a pozitív, a katafatikus teológia, a másik a negációból indul ki, ez a negatív, a apofatikus teológia. „Pedig a létezőkre vonatkozó minden állítást róla, mint minden dolog okáról kell állítani és kimondani. De mint minden dolog fölött állóról még sajátosabban mindezt tagadni kell, s nem kell azt hinni, hogy a tagadások ellentétesek az állításokkal, hanem, hogy Ő sokkal előbbi a tagadásoknál, és fölötte áll mindenféle tagadásnak is meg állításnak is.”¹⁷ A mélyen hívő teológus felemelkedettsége, nagyvonalúsága jellemzi. Dionysius Areopagita átnyúl a filozófia területére, de mindig teológus, hívő teológus marad. A filozófiai fogalmakat nem azért használja, hogy megpróbálja érthetőbbé tenni tanítását, hanem azért, hogy tanításának titokzatosságát, mélységét, misztérium jellegét még inkább ki tudja emelni.

Írását egy misztikus teológushoz (hívőhöz) méltó módon fejezi be „Nincs rávonatkozó állítás, sem tagadás, amikor az utána következőkről állítunk vagy tagadunk valamit, akkor Őt nem állítjuk és nem is tagadjuk, mert minden állításon felül áll, mint minden dolog tökéletes és egyetlen oka, s minden tagadáson fölül áll, mint a mindentől teljesen függetlennek a meghaladása és mindenén túli.”¹⁸

Edith Stein a maga megfogalmazásainál is alkalmazza Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész módszerét a pozitív és a negatív utat. Nála is megfigyelhető a filozófiai és a teológiai módszer és nyelvezet együttes használata. Isten „megtalálása” után, a vele kapcsolatos viszony – a hit leírása után, mintegy az Isten tulajdonságait, lényegét próbálja körülírni.

16 u.o. 185.

17 Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: Misztikus teológia. In Háy János (szerk.): *Az isteni és az emberi természetről II.* Budapest, 1994. 260.

18 u.o. 264-265.

Edith Stein karmelita szerzetesnőként elmélyül Avilai Szent Teréz írásaiban és egyre inkább megismeri Keresztes Szent János tanítását is. Keresztes Szent János (1542 – 1591) spanyol misztikus teológus, kármelita szerzetes, az egyik legjelentősebb középkori szent, a barokk misztika meghatározó alakja. Elmélkedő, önéletrajzi és lelkesítő, teológiai jellegű írásait sokszor idézik modern keresztény gondolkodók is. XIII. Benedek pápa 1726. december 27-én szentté avatta, XI. Pius pápa pedig 1926-ban egyháztanítóvá nyilvánította. A kármelita rendbe 1563. február 24-én lépett be, és ekkor vette fel a Keresztes Szent János szerzetesi nevet. A rend Salamanca-ba küldte, ahol filozófiát tanult. Itt tanulta meg a héber és arámi nyelvet, és bibliai tanulmányai során lefordította spanyol nyelvre az Éneket énekét is. Miután 1567-ben szerzetessé avatták, át akart lépni a Karthauzi rendbe. Előtte azonban Medina del Campo-ba utazva találkozott Avilai Szent Terézzel, aki szintén a karmelita rend reformját tervezte, és arra kérte, halassa el a másik rendhez való csatlakozást. Ő is meditációval, a krisztusi szegénység hirdetésével, és a szerzetesrendek megrendezésével képzelte el a reform útját. Végül az Ajates völgyében, Avila mellett alapítottak egy új rendházat. Itt szigorú életet folytattak a szerzetesek és szerzetesnők. Szent Terézzel együtt a kármelita rend megújításáért tevékenykedett.

Keresztes Szent János négy jelentős műve csak mások által lejegyzett formában maradt ránk, helyenként különféle leírásban.¹⁹ Írásai egyedi, különleges műfajt alkotnak, mivel verseit prózai magyarázatokkal is kiegészíti. Valamennyi írása a vers és a próza csodálatos egysége. Legismertebbek Istenhez íródott rajongó versei és prózái, melyekben ezt az érzés a szerelemhez hasonlítja. „*Uram, Istenem én szerelmem, ha még mindig emlékezetben tartod bűneimet, s azért nem teszed meg azt, amire folyton kérlek, legyen meg rájuk vonatkozólag a Te akaratod, mert ez az, amit leginkább óhajtok.*”²⁰ Személyes, szuggesztív hangnemben ír. Műveiben egyaránt jelen van az érzelmekkel átélt misztikus belső tapasztalat és a keresztény vallás tanításának világos kifejtése. Gyakran használ keresztény és nem keresztény szimbólumokat is, melyek a kifejezést élővé, érzelmekkel telítetté, tágabb jelentéstartalommal bíróvá teszik. A tartalomtól függően teológiai, lírai vagy imáságos nyelvezetet alkalmaz. Gyakori szimbólum nála a kereszt, a sötétség, a fény, a nappal, az éjszaka, szerelem, mennyasszony, völegény. „*Teremtényeket feledni, Teremtőre emlékezni, Jól vigyázni a bensőnkre, Szeretni az isteni Jegyesünk.*”²¹ Írásaiban a személyes élmények, a költői nyelvezet

19 A Kármelhegy útja (A Kármel hegyére vezető út) és, A lélek sötét éjszakája, Az élő szeretetláng (Szerelem égő lángja), A szellemi páros ének

20 Keresztes Szent János: Az Istenbe szerelmes lélek imája. In Keresztes Szent János *Lobogó Istenszeretet*. Budapest, 1991. 37-38.

21 u.o. 235.

(szimbólumok) és a teológiai tanítás együtt van jelen. A misztikus szerzőkre jellemzően ő is használja Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész módszerét. „*Hogy a lélek Istenhez eljusson és Ővele egyesüljön, inkább kell haladnia a nemértés, mint az értés útján és a teremtményekről való teljes megfélekedezésben, mert hiszen az ő változandóságukat és érthetőségüket el kell cserélnie a változhatatlansággal és megérthetetlenséggel, vagyis Istennel.*”²²

Stílusában és nyelvezetében, a szimbólumok használatában Edith Stein utolsó írásaiban Keresztes Szent János hatása figyelhető meg leginkább. És az előző szerzők hatására megtett úton végül Keresztes Szent János alapján ír a kereszténység két lényegi fogalmáról, a keresztáldozatról és a szeretetről.

Edith Stein gondolkodásmódjában mindig a lényeg (Wesen) és az igazság (veritas) keresés lesz a fontos. A keresztény vallás elemzésénél is ez a „Wesen” ill. „veritas” keresés lesz a meghatározó. A keresztény vallás lényege és igazsága Jézus Krisztus megváltást hozó kereszthalála. A megváltás az isteni szeretet megnyilvánulása. Isten lényege, igazsága maga a szeretet. „*A szeretet Isten léte, Isten élete, Isten lényege.*”²³ Isten, aki maga a szeretet, odaajándékozza magát az embernek akit szeretetre alkotott. A szeretet teljességéhez – Isten ember iránti szeretetén túl – hozzátartozik az ember Isten iránti szeretete is. „*A szeretet odaadottság a jóra. Odaadottság a valódi értelemben csak egy személlyel kapcsolatban lehetséges. Így a szeretet teljes és valódi értelemben csak személyek közt jöhet létre, ... Az odaadottság az egyévválásra irányul, és ez csak a szeretett személy részéről történő elfogadás révén teljesebbé lehet. Így a szeretet beteljesülése megkívánja a személyek kölcsönös odaadottságát.*”²⁴ A szeretetnek az elemző, elmélyült vizsgálata Edith Stein misztikus írásaiban található meg. Ezek közül is kiemelkedik *A kereszt tudománya* című – Keresztes Szent Jánosról írt tanulmányokat tartalmazó – utolsó műve, melynek befejezésén Auschwitzba történő elszállítása előtt dolgozott.²⁵ Ebben az írásban Keresztes Szt. János életútját elemezve saját – a kereszt és a szeretet kapcsolatáról vallott – felfogását ismerhetjük meg. Jézus Krisztus kereszthalála Isten szeretetének a megnyilvánulása, így a kereszt és a szeretet összekapcsolódik, eggyé válik, egyet jelent. Isten a keresztben mutatta meg a szeretetét. A

22 u.o. 53.

23 „Die Liebe ist Gottes Sein, Gottes Leben, Gottes Wesen.” In Stein, Edith: *Endliches und ewiges Sein*. Freiburg, Basel, Wien, 2005. 382.

24 „Die Liebe ist Hingabe an das Gut. Hingabe im eigentlichen Sinn ist nur einer Person gegenüber möglich. So geht die Liebe im vollen und eigentlichen Sinn von Person zu Person, ... Die Hingabe zieht auf Einswerden, sie kommt erst zur Vollendung durch Annahme von seiten der geliebten Person. So fordert die Liebe zu ihrer Vollendung die Wechselhingabe der Personen.” In Stein, Edith: *Endliches und ewiges Sein*. Freiburg, Basel, Wien, 2005. 382.

25 Boldog Edith Stein: *A kereszt tudománya. Keresztes Szent Jánosról írt tanulmányok*. Budapest, é.n., Szent István Társulat. németül Stein, Edith: *Kreuzeswiswenschaft*. Freiburg, Basel, Wien, 2003.

szereket kölcsönösségből következően, az ember Isten iránti szeretetének is a keresztben kell megmutatkoznia. *„Krisztussal meghalni a kereszten és vele együtt feltámadni – ez lesz valósággá a szentmiseáldozatban, minden hívő és különösen minden pap számára. Ez a kereszt áldozatának megújítása a hit tanítása szerint. Aki ezt élő hittel felajánlja, vagy abban részt vesz, annak számára és benne megtörténik ugyanaz, ami a Golgotán megtörtént.”*²⁶

A kereszt tudományában Edith Steinnek a korai korszakában meglévő pszichológiai érdeklődése, irányultsága bontakozik, ill. teljeseedik ki, gazdagodva a filozófiában és a vallási életben szerzett tapasztalatokkal. A léleknek azt a belső útját írja le, amelynek során egyesül Istennel, ehhez felhasználja a misztikus szerzőknél – főként Keresztes Szt. Jánosnál és Avilai Szt. Teréznel – megtalálható fogalmakat, szimbólumokat (a sötét éjszaka, a titkos létra, a lelki eljegyzés, ...)

A három főrészből álló mű (A kereszt üzenete; A kereszt tanítása; A kereszt követése) utolsó része nem lett befejezve, a kereszt követése Edith Stein életútjában valósult meg. Örökfogadalmi szentképére felírt, Keresztes Szent Jánostól vett mondatát *„Ezentúl az lesz a feladatom, hogy jobban szeressek!”* a bibliai értelemben valósította meg, mivel János evangéliuma szerint: *„Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint ha valaki életét adja barátaiért.”* ((Jn 15,13) Edith Stein egész életére jellemző igazságkeresés, a szeretet megtalálását jelentette. Szerinte a lényeg, az igazság és a szeretet összefügg egymással, összekapcsolódik. Ahogy ezt II. János Pál pápa a Szent Péter téren tartott szentmisén a szentté avatás során hangoztatta: *„A Keresztről nevezett Teréz Benedikta nővér mindnyájunknak mondja: Ne fogadj el semmit igazságnak, ami a szeretet nélkül van. És ne fogadj el semmit szeretetnek, ami az igazság nélkül van!”*²⁷

26 „Mit Christus am Kreuz sterben, um mit ihm aufzuerstehen – das wird für jeden Gläubigen und besonders für jeden Priester Wirklichkeit im hl. Meßoper. Es ist nach der Glaubenslehre die Erneuerung des Kreuzopfers. Wer es in lebendigen Glauben darbringt oder daran teilnimmt, für den und in dem geschieht dasselbe, was auf Golgotha geschah.” Stein, Edith: *Kreuzeswiswsemschaft*. Freiburg, Basel, Wien, 2003. 16-17.

27 „Schwester Teresia Benedicta vom Kreuz sagt uns allen: Akzeptiert nichts als Wahrheit, was ohne Liebe ist. Aber akzeptiert auch nichts als Liebe, was ohne Wahrheit ist!” In *Wandle den Weg dem Glanze zu. Dokumentation zur Heiligsprechung von Edith Stein*. Speyer, 1999, Edith Stein-Gesellschaft Deutschland, 32.S.